

GELENEKLİ TÜRK SANATLARININ HÂMİSİ, TÜRKPETROL VAKFI¹

Füsun OKER KARAGÖZ²

orcid.org/0000-0002-9156-9280 Geliş Tarihi: 30.05.2022 Kabul Tarihi: 30.06.2022

ÖZ

Kurulduğu 1969 yılından itibaren eğitim ve sağlık alanlarında sürdürdüğü faaliyetlerinin yanı sıra, Türk kültürü ve sanatına yönelik çalışmalarıyla da tanınan Türkp petrol Vakfı (TPV), klasik sanatlarımıza ait örnekleri barındıran değerli bir koleksiyona sahiptir. Vakıf, Türk sanatları ile ilgili eserleri kuruluşundan on yıl kadar sonra bünyesinde toplamaya başlamış; günümüze uzanan süreçte “Türkp petrol Vakfı Koleksiyonu” oluşmuştur. Sanat değeri açısından titizlikle seçilmiş eserlerden oluşan bu koleksiyon, kültürel değerlerimizin tanıtılması, gelecek nesillere aktarılabilmesi bakımından önem teşkil etmektedir.

Vakıf koleksiyonu gösterdiği çeşitliliğin yanında, yaşadıkları dönemde ortaya koydukları eserlerle adından söz ettiren sanatkarların ve alanında örnek olmuş çağımızın usta isimlerinin eserlerini barındırmaktadır. Döneminin seçkin örnekleri olan bu eserler, gelenekli sanatlarımızın temelini oluşturan usta-çırak münasebetinin önemini, sanatın nesilden nesile aktarılışını yansıtmaları bakımından da önem taşımaktadır. Türkp petrol Vakfı “Levhalar” koleksiyonunda yer alan müzehheb eserlerden birkaçı, bu köklü eğitim geleneğinin birer örneği olarak makalede yer bulacaktır. Tüm hususiyetleriyle tanıtılacak bu eserler, ömrünü tezhip sanatına adanmış kıymetli ustalarımız Muhsin Demironat, Rikkat Kunt ve F. Çiçek Derman’ın imzasını taşımaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkp petrol Vakfı, gelenekli sanatlar, tezhip, usta-çırak ilişkisi.

ABSTRACT

TURKPETROL FOUNDATION, A PATRON OF TRADITIONAL TURKISH ARTS

Turkpetrol Foundation, known for its activities in the fields of education and health, as well as its works on Turkish culture and art since its establishment in 1969, has a valuable collection containing examples of classical Turkish arts. The foundation started to collect works related to Turkish arts about 10 years after its establishment, and thus the “Turkpetrol Foundation Collection” has been formed. The collection which consists of works carefully selected in terms of their artistic value, is important because it introduces Turkish cultural values and transfers them to future generations.

Besides its diversity, the collection includes artworks by famous artists, and works by masters who set an example in the field of our time. These works, which are outstanding examples of their period, are also important in terms of reflecting the importance of the master-apprentice relationship, which forms the basis of Turkish traditional arts, and the transfer of art from generation to generation. Some of the illuminated works in the Turkpetrol Foundation “Plates” collection are included in the article as examples of this deep-rooted educational tradition. These works, which will be introduced with all their characteristics, bear the signatures of our esteemed masters who devoted their lives to the art of illumination: Muhsin Demironat, Rikkat Kunt, and F. Çiçek Derman.

Keywords: Turkpetrol Foundation, traditional arts, illumination, master-apprentice relationship.

¹ Bu makale ağırlıklı olarak, 2009 tarihli “Türkp petrol Vakfı Koleksiyonu’ndaki Levhalar ve Resimler” isimli yüksek lisans tezi kaynak alınarak hazırlanmıştır.

² İstanbul Okan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı (DSÜ) Öğretim Görevlisi; Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı mezunu; müzehhibe; f.fusun@hotmail.com

Türkpetrol Vakfı, Türk Petrol ve Mâdenî Yağlar T.A.Ş. ile Ahmed Aydın Bolak, Ayşe Selma Bolak, Ahmed Muhtar Gürsan, Midhat Recâi Öğdevin tarafından 1969 yılında kurulmuştur. Bu tarihten itibaren faaliyetlerini ağırlıklı olarak eğitim ve sağlık alanlarında sürdüren vakıf, karşılıksız burs vermenin yanı sıra Türk kültürü ve sanatına yönelik çalışmaları ve yayınlarıyla da tanınmaktadır (Dikbaş, 1998, s.130; U. Derman, 09. 11. 2007).

Vakfın kurucularından Aydın Bolak (1925-2004), bugün yürürlükte olan 903 sayılı Vakıflar Kanunu'nun gerçekleşmesinde öncülük eden kişidir. Bolak'ın, Türk Medeni Kanunu'nun Tesis bölümünün Vakıf ismi ile değişmesini sağlayan kanuna teklifçi, takipçi ve hazırlayıcısı olarak katkıları bulunmaktadır.³ Vakıf mefhumunu insana yapılan yatırım olarak gören ve başta Türkpetrol Vakfı olmak üzere birçok vakfın bünyesinde mütevellî veya kurucu olarak vazife alan Aydın Bolak (U. Derman, 2019, s.276), Türkiye Cumhuriyeti'nde vakıf müessesesinin eksikliğini hissettiği ve olmasını çok arzu ettiği için -bu kanunun gerçekleşmesini gaye edinerek- çalışmalarda bulunmuştur. 1967 yılında kabul edilen Kanun'un ardından da Türkpetrol Vakfının kuruluşu gerçekleşmiştir (U. Derman, 09. 11. 2007).

Adını -kurucularından olan- Türk Petrol Şirketinden almasına rağmen vakıf, sanılanın aksine hiçbir şekilde petrol meseleleriyle ilgilenmemektedir (U. Derman, 1982, s.195). Vakfiyesinde "Vakfın Gaye ve Gayeleri ve Bu Gaye ve Gayelere Vüsûl" ismi altındaki birinci maddede "...Türk çocuklarının görgü ve bilgilerini arttıracak veyâ Türk sanatının gelişmesine âmil olacak yardım ve teşvik tedbirlerini almak, müsâbâkalar tertîb etmek, mükâfâtlar ihdâs etmek..." şeklinde bir cümle yer almaktadır (Tuncay, 2006, s.316). Buna dayanarak Türkpetrol Vakfı 1978 yılından itibaren Türk sanatını ilgilendiren konularda faaliyete geçmiş, klasik sanatlarımızla ilgili eserler vakfın mali imkânları nispetinde toplanmaya gayret edilmiştir. Bu eserlerin özellikle o devirlerde kendi hâline bira-

³ Aydın Bolak, Vehbi Koç'la birlikte kurdukları Türk Eğitim Vakfı dışında, Türk Kalp Vakfı, Göğüs Cerrahisi Vakfı, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, İstanbul Trafik Vakfı gibi pek çok vakfın kuruluşu ve yönetimine katılmıştır. Vakıflar, enerji, petrol, milliyetçilik, kültür, müessese ve eğitim konularında çeşitli makale ve konuşmaları bulunmaktadır (Dikbaş, 1998, s.130; *Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir*, 1987, s.148).

kıldıkları takdirde yurt dışına çıkarılacağı yolundaki endişeler, Türkpetrol Vakfı için ilk hareket noktası olmuş; vakıf, bu sayede satın alıp bünyesinde topladığı eserlerin ülkemizde kalmasını sağlamıştır (U. Derman, 09. 11. 2007).

Vakıf klasik sanatlarımıza ait, sanat değeri açısından titizlikle seçilmiş eserlerden oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Kuruluşundan yaklaşık on yıl kadar sonra bünyesinde toplamaya başlayarak oluşturduğu koleksiyonda, ağırlıklı olarak hat, tezhip, ebrû ve resim sanatının yanı sıra ahşap-maden oyuğu, sedef kakma, işleme, seramik ve çini sanatını en güzel örneklerle gözler önüne seren eserler mevcuttur. Koleksiyondaki diğer eserler arasında hat sanatında ve cild yapımında kullanılan alet ve malzemeler, kakma ve kazıma tekniği ile süslenmiş kılıçlar, el yapımı çakı ve silahlar, halı-kilim örnekleri yer aldığı gibi sayıları dört yüzü bulan bir tesbih koleksiyonu da bulunmaktadır. Millî kültüre kazandırılmış bu zengin koleksiyon, gösterdiği çeşitliliğin yanında gelenekli sanatların yeni nesillere aktarılıp tanıtılabilmesi bakımından önemlidir (Dikbaş, 1998, s.130, 131).

Başlangıçta sadece eğitim ve sağlık alanlarında yoğunlaşan Türkpetrol Vakfının aynı zamanda seçkin eserlerle dolu bir koleksiyona sahip olmasındaki en büyük pay, Sayın Prof. Uğur Derman'a aittir.⁴ Vakıf yöneticiliği görevine 1977 yılı Ekim ayında başlayan, 2006 sonunda kendi arzusuyla görevinden emekliye ayrılan Derman, koleksiyonun oluşma sürecini,

Önce vakfın müzesi yoktu, rahmetli Aydın Bolak'la aynı zevkleri paylaştığımız için bu fikrime çok sıcak baktı. O devirde Türk eserleri süratle yurt dışına götürülüyordu. Bizim esas gayemiz bunu önlemektir. Necmeddin Okyay'ın vefatın-

⁴ Vakfın umumi kâtipliğini (genel sekreterliğini), kuruluşundan itibaren, vefatına kadar Fethi Gemuhluoğlu (1922-1977) sürdürmüştür. Bu görevi halefi olarak Prof. Uğur Derman 1 Aralık 2006 tarihine kadar yürütmüş olup, bayrağı aynı tarih itibarıyla oğlu Selim Derman'a teslim etmiştir (Tuncay, 2006, s.201). 1961 yılından bu yana, başta hat sanatı olmak üzere klasik sanatlarımızın hemen her dalında hazırlanmış olduğu müstakil eser, tebliğ, konferans, ansiklopedi maddesi ve makaleleriyle millî kültürümüzün öğretilmesi ve tanıtılması için çalışan Uğur Derman (Akgül, 2000, s.19; Ayvazoğlu, 2000, s.138), hâlen vakfın mütevellîler heyetindeki hizmetini sürdürmektedir.

dan sonra evinde kalmış bir-takım eserlerini âileden alarak başladık bu işe...1978'den itibaren elimize geçtikçe topladık, maddî açıdan vakfın hizmetlerini aksatmayacak sayıda eserler aldık...(U. Derman, 2006, s.72).

şeklinde ifade etmektedir.

1978 yılından başlayarak toplanan bu eserler, ilk defa 1992 yılında vakfın o dönemde faaliyetini sürdürdüğü binada (Atakule, Darphane/Balmumcu) sergilenmeye başlamıştır. Türkp petrol Vakfı bugün, 1995'te Vakıflar Genel Müdürlüğünden kiraladığı binada (Muallim Naci Caddesi, 26 /Ortaköy) hizmet vermekte olup (U. Derman, 09.11.2007); koleksiyonunu, Türkp petrol Vakfı Sanat Galerisi adı altında tahsis edilen ve vakfın mütevelliler heyeti azasından merhum Hasan Âli Göksoy (1939-2010) eliyle düzenlenen mekânda sergilemektedir (Dikbaş, 1998, s.130).

Koleksiyonun çekirdeğini oluşturan ilk eserler, Hezârfen (bin sanat sahibi) lakabıyla da anılan merhum Necmeddin Okyay'ın (1883-1976) metrûkâtinden -Türk ve İslam Eserleri Müzesinin aldıkları dışında kalan ve bilhassa oğlu Sâmi Bey'e (1911-1933) ait olmak üzere- Türkp petrol Vakfına intikal edenlerdir. Daha sonra koleksiyona, yeni eserler eklenmeye devam edilmiştir (U. Derman, 09. 11. 2007).

Türkp petrol Vakfı Levhalar Koleksiyonu

İslam dininin ilme ve kitaba verdiği önemin bir sonucu olarak hat sanatının ilk güzel örnekleri, kitap sanatları sahasında (Kur'an-ı Kerim, Enâm-ı Şerîf, hadis ve dua mecmuaları, ilmî ve edebî eserler vb.) görülür. Hat sanatının çiçeklendiği ikinci önemli saha ayet, hadis ve hikmetli sözlerin yazıldığı kıt'a ve murakkaalardır (Serin, 1999, s.39). Celî yazının gelişmesiyle birlikte, bunlarla yazılan büyük boydaki levhalar⁵ da mekânları süslemeye başlamıştır. Hâfız Osman'ın buluşu olarak hat sanatında yerini

5 Levha, hüsn-i hatla yazılmış ve çerçeveye geçirilerek duvarlara asılmış yazılar için kullanılan bir tabirdir. Genellikle celî sülüs veya celî talik hatıyla yazılan ve bu sayede uzaktan da okunabilen levhalar, hattatın sanat gücünü yansıtan özgün eserlerdir (Arseven, 1966, s.1226; U. Derman, 1993, s.389).

alan hilye levhalarının, özellikle XIX. asırdan itibaren çok sayıda ve büyük ebatlarda yazılmış örneklerine rastlanmaktadır (U. Derman, 2000, s.594). Bunlar dışında cami, kubbe, kuşak, mihrab ve kitabe yazıları ile divanlarda yazılan tuğra, ferman, berat, menşur vb. resmî yazılar, hat sanatının geliştiği ve güzel örneklerinin verildiği sahalardır (Serin, 1999, s.39).

Vakıf koleksiyonu, gösterdiği çeşitlilik sebebiyle *Levhalar, Resimler, Muhtelif Eserler, Yazma Eserler* gibi başlıklar altında gruplandırılmıştır. Vakfın envanterinde hat sanatı ve yanı sıra uygulanma sahası bulan tezhip, ebrû, ahşap-maden oyuğu, sedef kakma vb. sanat dallarını yansıtan -tablo hüviyetindeki- eserler *TPV Levhalar Koleksiyonu* başlığı ile kayıtlıdır.

Levhalar ismi altındaki eserlerin bir kısmı Türkp petrol Vakfı koleksiyonuna genellikle satın alma yoluyla (müzayede, sanatkârın kendisinden, ailesinden veya metrûkâtinden) dâhil olmuştur. Satın alınanların yanı sıra hediye olarak koleksiyona giren eserler de bulunmaktadır ki bunlar içinde Aydın Bolak'ın armağanı olanlar çoğunluktadır.

X. asırdan başlayarak farklı yazı cinsi, dönem ve özelliklere sahip (kıt'alar, hat levhaları, hilyeler, beratlar gibi) örnekleri barındıran levhalar koleksiyonunda, 2009 yılı itibarıyla toplamı 152'yi bulan eser sayısı bugün 189'a ulaşmıştır.⁶ Zaman içinde eklenen yeni eserlerle zenginleşen koleksiyonda bu sayı artmaya devam etmektedir.

Bu gruptaki eserler cinslerine göre, kıt'alar (mâil, karalama, meşk, temrin), hat levhaları (zer-endûd⁷,

6 Levhalar koleksiyonunun bugün ulaşılmış olduğu eser sayısı, Türkp petrol Vakfının Genel Sekreterliğini yürüten Sayın Selim Derman'dan alınan bilgiler doğrultusunda belirlenmiştir.

7 Zer-endûd, ezilip mürekkep gibi de kullanılabilen altın mahlûlünün sürülmesi usulüyle hazırlanan yazılara verilen isimdir; genellikle hattatın elinden çıkmaz. Hattatın kâğıda yazmış olduğu ve harf kıyılarından iğnelenerek kalıp hâline getirilmiş olan yazı, tebeşir tozu yardımıyla bu deliklerden zer-endûd yapılacak yüzeye geçirilir. Harf izlerinin içi, genellikle hat sanatına vâkif usta müzehhipler tarafından zer mürekkep ve fırça yardımıyla dikkatlice doldurulur (U. Derman, 1990, eser no 39).

hatt-1 gülzârî⁸, yazı kalıbı, nâhunî yazı⁹, çeşitli yazılar levhası, beze yapıştırılmış tomar, serlevha, sahife, tuğra levhaları), hilyeler ve beratlar gibi ayrı başlıklar altında toplanmaktadır. Hat levhaları adı altındaki eserler arasında klasik usuldeki hat örnekleriyle birlikte levha özelliği taşıyan, farklı malzeme ve tekniklerle hazırlanmış olanlar da (yazılı ebrû, maden oyuğu, ahşap oyuğu/kabartma, sedef kakma, döküm kabartma yazı, gümüş kakma duvar aynası gibi) yer almaktadır. Levhalar koleksiyonunda eser cinsi ve hat çeşidine göre sayılar¹⁰ şöyledir:

Kıt'alar: Mâil (12 adet), karalama (4 adet), meşk (2 adet) ve temrin (1 adet) olmak üzere 31 adettir. Bu grup içindeki eserlerden 6'sı nesta'lik mâil kıt'a, 4'ü talik mâil kıt'a, 2'si celî talik mâil karalama ve 1'i de talik karalamadır. Sülüs-nesih kıt'a adedi 13 olup, bunlardan 2'si meşk 1'i temrin kıt'asıdır. Ayrıca 1'er adet sülüs kıt'a, celî sülüs kıt'a, celî sülüs-rik'a-nesih hattıyla kıt'a, muhakkak-nesih kıt'a ve sülüs karalama bulunmaktadır.

Hat levhaları: Bu gruptaki eserler 112 adettir. Celî sülüs levhalar 40 adet olup, 3'ü zer-endûd tarzında hazırlanmış, 1'i de ahşap zemin üzerine yazılmıştır. Celî talik levhalardan 10 tanesi zer-endûd olmak üzere toplam 26 adettir. Hatt-1 gülzârî tarzındaki 2 adet eserden biri celî sülüs, diğeri celî talik hattıdır. Yazı kalıbı 2 adet olup, celî sülüs ve celî talik hattıyla yazılmıştır. Sülüs levha 5 adettir. Talik levhalar 2 adet olup, biri nâhunî yazıdır. Bunlar dışında 1'er adet celî sülüs-rik'a, celî sülüs-gubârî, celî sülüs-nesih, celî dîvânî ve rik'a hatlarıyla levha, çeşitli yazılar (hutût-1 mütenevvia) levhası ile tevkîî hattıyla beze yapıştırılmış tomar yer almaktadır. Nesih hattıyla yazılmış 2 levhadan biri serlevha tarzındadır. Kûfî, hurde nesta'lik, nesta'lik ve nesih hattıyla yazılmış 4 adet de sahife bulunmaktadır. Yazılı ebrû levhaları -celî sülüs ve celî talik olmak üzere- 2 adettir. Tuğra levhaları

5 adet olup 2'si maden oyuğu tarzındadır. Ahşap oyuğu (kabartma) levhalar 2 adettir ve celî sülüs hattıdır. Sedef kakma levhalar -6'sı celî talik, 2'si celî sülüs hattıyla olmak üzere- 8 adettir. Bunlardan başka koleksiyonda 2 adet celî sülüs ve celî talik döküm kabartma yazı, 1 adet celî sülüs hattıyla gümüş kakma duvar aynası bulunmaktadır. Hilye-i Şerîfeler: 6 adet hilye levhasından 4'ü sülüs-nesih hattıyla, diğeri ikisi muhakkak-sülüs-nesih ve sülüs-nesih-rik'a hattıyla yazılmıştır. Koleksiyonda ayrıca, dîvânî ve celî dîvânî hatlarıyla 3 adet berat mevcuttur. Bunlardan 1'i matbudur.

Vakfın levhalar koleksiyonunda pek çok farklı dönemden örnekler bulunmakla birlikte -sayıca az olsa da- tarihsiz, hattatı veya sanatkârı belirsiz olanlar da yer almaktadır. Hat sanatının uygulandığı sedef kakma, ahşap-maden oyuğu, döküm kabartma yazı gibi örnekler dışındaki eserler, bezemeli olabildiği gibi tezhip yerine ebrû kâğıdının (eserlerin iç-dış pervaz bölümleri, eser vaktiyle bir murakkaya ait ise arka yüzü) kullanıldığı da görülür. Hat tarihi XX. asırdan önceki dönemlere ait örnekler içinde bezemeli olanlar daha azdır veya müzehhipleri belli değildir. Bilhassa 1900'lü yıllardan sonraya tarihlenen eserlerde bezemeli olanlar çoğunlukta olup bu tarihten sonra yazılmış veya tezhip edilmiş olanlarda genellikle müzehhip imzası ve tezhip tarihi bulunmaktadır. Koleksiyonda Batı etkisiyle yapılmış bezemeler yer almakla birlikte ağırlıklı olarak eserler klasik üslupta tezhip edilmiştir.

Türkpetrol Vakfı Koleksiyonunda Eserleri Bulunan Sanatkârlar

Vakıf koleksiyonundaki eserler yapıldıkları dönemin özelliklerini yansıtan, klasik sanatlarımız açısından büyük öneme sahip örneklerdir. Bunlar arasında imzalı olanlar, yaşadıkları dönemde ortaya koydukları eserlerle adından söz ettiren sanatkârların yanı sıra günümüzün usta isimlerinin elinden çıkmıştır. Bu bakımdan ayrı bir değer taşıyan Türkpetrol Vakfı koleksiyonunda eserleri bulunan sanatkârların¹¹ (hattatlar, müzehhipler, ebrû sanatkârları, sedefkârlar) doğum tarihlerine göre sıralanan listesi şöyledir:

8 Hatt-1 gülzârî (çiçek bahçesi): Hat sanatının uygulanmasında genellikle kullanılan is mürekkebinin yanında, nadiren, harf kıyılarından ince ve düzgün olarak tahrirlenen yazıların içi, uygun motiflerle tezyin edilir. Harf içleri bu şekilde çiçeklerle doldurulmuş yazılara verilen isimdir (U. Derman, 1992, s. 205).

9 Trnakla (nâhun) yazıldığı için bu adı alan ve hatt-1 nâhunî olarak da anılan bu yazı, usta hattatın kâğıdı iki uzun tırnağı arasına sıkıştırıp şekil vermesiyle ortaya çıkar. Dönemeçli harflerin kâğıda bu şekilde aktarılması yapılamayacak kadar güç gözükse de eskiden sanatkârlar tarafından uygulanmaktaydı (U. Derman, 19.04.2005).

10 Belirtilen eser sayıları, 2009 yılına aittir.

11 Sanatkârların hayatları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız (Oker Karagöz, 2009, s.81-135).

Hattatlar: Mîr Ali Herevî (1476-1544), Şah Mahmud Nişâburî (1479?-1564), Muîzeddin Muhammed el-Hüseynî (XVI.asır), İsmail bin Hasan (XVI.asır), Mîr İmâdü'l-Hasenî (1554-1615) Seyyid Kâsım Gubârî (ö.1624), Derviş Abdî-i Mevlevî (ö.1647), Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbî (1619?-1686), Mehmed Azîzi (ö.1688), Hâfız Osman (1642-1698), Mehmed Şefik Bey (1820?-1698), İbrahim Vahdi (ö.1714), Hocazâde Seyyid Ahmed (ö.1752), Şekerzâde Mehmed Efendi (ö.1753), Şeyhulislâm Veliyüddin Efendi (ö.1768), Kâtibzâde Mehmed Refi' (ö.1768), Berberzâde Mehmed Said Efendi (ö.1778), Hâfız Yusuf Efendi (ö.1787), Abdürrahîm Medhizâde (XVIII.asır), İsmail Zühdi (ö.1806), Mahmud Celâleddin (ö.1829), Mehmed Tahir Efendi (ö.1845), Yesârîzâde Mustafa İzzet (ö.1849), Mustafa Kânî Bey (ö.1850), Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876), Ali Haydar Bey (1802-1870), Çırçırılı (Haydarlı) Ali Efendi (ö.1902), Filibeli (Bakkal) Hacı Ârif Efendi (1836-1909), Sâmi Efendi (1838-1912), Alaeddin Bey (1844-1887), Tahsin Hilmi Efendi (1847-1912), Hasan Rızâ Efendi (1849-1920), Bursalı Râşid Efendi (1849-1926), Ahmed Kâmil Akdik (1861-1941), Mehmed Hulûsi Yazgan (1869-1940), Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946), Ömer Vasfi Efendi (1880-1928), Mehmed Emin Yazıcı (1883-1945), Necmeddin Okyay (1883-1976)¹², Hüseyin Mâcid Ayrıl (1891-1961), Hâmid Aytaç (1891-1982), Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964), Hâfız Mehmed Ârif Vehbi (XIX.asır), Hacı Mehmed Râkım (XIX.asır), Bursalı Mehmed Şevki (XIX.asır), İbn-i Melikü'l-Kelâm (XIX.asır), M. Uğur Derman (d.1935), Hasan Çelebi (d.1937), Muhammed Zekeriya (d.1942), Hüseyin Öksüz (d.1945), Savaş Çevik (d.1953), Ali Hüsrevoğlu (d.1956), Ali Toy (d.1960), Mehmed Özçay (d.1961), Osman Özçay (d.1963).

Müzehip ve Müzehibeler: Ord. Prof. Dr. Ahmed Süheyl Ünver (1898-1986), Fatma Rikkat Kunt (1903-1986), Muhsin Demironat (1907-1983), Sâmi Necmeddin (1911-1933), Mihriban Sözer Keredin (1914-2010)¹³, İnci A. Birol (d.1942), F. Çiçek Derman (d.1945), Sevim Kayaoğlu (d.1946), Fatma Zehra Aktaş (d.1948), Nilüfer Kurfeyz (d.1957), Gülnur Duran

¹² Sanatkârın ismi, koleksiyondaki ebrû sanatkarları arasında da yer almaktadır.

¹³ Mihriban Sözer Keredin hakkında bilgi için bk. Ç. Derman, 2021, s.152.

(d.1962), Mustafa Çelebi (d.1964), Gülnihâl Küpeli (d.1969), Fatma Özçay (d.1970), Ebrû Karahan Dalbaş (d.1974), Füsûn Oker Karagöz (d.1974); bu isimlerin yanı sıra hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Güzin Akıncı, Sıtkı Elçin, Suâvi; imzaları sayesinde ismen tanıdığımız Fahreddin ve Sema, vakıf koleksiyonunda eserleri bulunan diğer sanatkarlardır.

Vakıf koleksiyonunda eserleri bulunan ebrû sanatkarlarından Hatib Mehmed Efendi (ö.1773), Necmeddin Okyay, Mustafa Düzgünman (1920-1990), Alparslan Babaoğlu (d.1957)'nin yanı sıra se-defkâr Vâsıf Sedef (1876-1940) ve Salih Balakbabalar (d.1950)'in da eserleri bulunmaktadır.

Türkp petrol Vakfı Levhalar Koleksiyonundan Müzehheb Birkaç Esere Dair

Dünya tarihinde milletlerin medeniyet seviyeleri, bıraktıkları sanat eserleriyle ölçülür. Çünkü sanat ait olduğu milletin yaşayış biçimi, tarihi, kültür seviyesi, inanış ve hedefleri hakkında fikir veren, maddi manevi bütün dünyasını yansıtan bir aynadır (Birol, 2003, s.78).

Manevi zenginliğimiz olan kitap sanatları, kökü gelenek dalları gelecek olan bir ağaçtır. Kök, toprak altında kaldığı için görünmez ama görünen diğer kısımların yaşaması, o kökün canlı olmasına bağlıdır. Kökü kuruyan ağaç devrilmeye mahkumdur. Sanatta ilerlemeyi, yenilik yapmayı düşünenler, mutlaka o sanatın geleneğini iyi bilmeli, temelini, kurallarını, felsefesini hazmetmelidir. Bu da geçmişe saygı duymak ve sabırla çalışmakla kazanılır (Ç. Derman, 2003a, s.60-61).

Türk sanat kültürü, yazılı olmaktan ziyade sözlü bir kültür olup, usta-çırak ilişkileri ve sanat meclislerinde yapılan sohbetler ile nesilden nesile aktarılabilmiştir. Tarihimizde, kitap sanatlarıyla (hat, tezhip, cild, ebrû, minyatür, katı') uğraşanların hoca-talebe, usta-çırak münasebetlerine uymak

konusunda gösterdikleri gayret, bu sanatların yücelerde kalmasını sağlamıştır. Meydana çıkarılan eserlerin kalıcılığı da sanata sağlam kaidelerle ve muhabbet duyarak bağlanmakla temin edilmiştir (Ç. Derman, 2006, s.549).

“Sanat vakıf gibidir, talibine karşılıksız öğretilir.” Bu karşılıksız öğretme, yani usta-çırak ilişkisi, asırlardır titizlikle korunmuş ve bugünlere gelinmiştir. Çok değerli sanat ve zanaat ehlinin yetişmesinde önemli rolü bulunan bu eğitim sisteminde, sanatın hakkıyla öğrenilip geleceğe –aslı kaybedilmeden- taşınması önemlidir (Bırol, 2010, s.20; Ç. Derman, 2007, s.121-122). Gelenekli sanatlarımızda gerçek usta-çırak ilişkisi 3-5 yıllık değil ömür boyudur; “maddi çıkar söz konusu olmadığından manevi kazanç, muhabbet ve sevgi, sanatın bozulmadan devamını sağlar” (Ç. Derman, 2006, s.550-551).

“Sanat erbabı olmak için güçlü bir irade, edepli ve güvenilir bir karakter ile iyi bir ustanın eteğine sadakatsizle yapışmak gerekir. Anadolu’da halk arasında söylenen “üstatsız sanat haramdır” sözü atalarımızın bu konuda duyduğu hassasiyetin güzel bir ifadesidir” (Bırol, 2010, s.22). Bir üstadın veya ustanın yanında yetişen talebe, zamanı gelince hocası tarafından kendisine verilen icâzete¹⁴ (öğrendiklerini öğretme ve eserlerine imza koyma yetkisine) hak kazanır ve eserlerinde hocasının adını da belirtmeyi gaye edinir. Bu, usta-çırak ilişkilerinde nesiller arası sanatın kimden kime aktarılarak devam ettiğini gösteren bir belgedir (Ç. Derman, 2006, s.550-551); dolayısıyla gelenekli sanatlarda -sanat diploması niteliğindeki icâzete çok önem verilmiştir.

Türkp petrol Vakfı levhalar koleksiyonunda kayıtlı olup, makalenin bu bölümünde ele alınacak üç müzehheb¹⁵ eser, yukarıda da bahsedildiği gibi gelenekli sanatlarımızın temelini oluşturan bu köklü eğitim geleneğinin vücut bulmuş birer örneği olması bakımından önem teşkil etmektedir. Tüm hususiyetleriyle tanıtılacak bu eserlerden ilk ikisi, gelenekli sanatlarımızın yok olmaktan kurturularak günümüze taşınmasında büyük fedakârlık ve hizmet-

leri geçmiş Cumhuriyet Devri sanatkârlarımız Muhsin Demironat ve Fatma Rikkat Kunt’a aittir. Üçüncü eser ise Prof. Dr. Süheyl Ünver, Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt’tan usta-çırak usulüyle öğrenerek ömrünü adadığı tezhip sanatının sağlam kaidelerle devamlılığında yetiştirdiği öğrenciler ve yayınlarıyla, önemli katkıları bulunan sanatkâr F. Çiçek Derman’ın imzasını taşımaktadır.

Eserlerin seçilerek buraya konu edilmesinde yapıldıkları dönem, sanatkârları ve tezyini özellikleri etkili olmuştur. Yakın tarihimize ait bu 3 güzide eser, dönemlerinde sanata yön veren üslup sahibi sanatkârların (müzehhip ve hattatların) elinden çıkmış yüksek bir sanat anlayışı ve birikimin ürünleri olup geleceğe ışık tutacak niteliktedir. Türk sanatlarında usta-çırak münasebetinin önemini, sanatın nesilden nesile aktarılışını levhalar üzerinden ve tezhip cihtinden görebileceğimiz bu eserler koleksiyonda TPV/ L.0074, TPV/ L.0106, TPV/ L.0084 envanter numaraları ile kayıtlıdır.

Görsel 1
Muhsin Demironat imzalı celi sülüs levha.
Türkp petrol Vakfı koleksiyonu. Env. no: TPV/
L.0074.

¹⁴ İcâzetnâme (izinnâme), hocanın yetiştirdiğine kanâat getirdiği öğrencisine verdiği bir çeşit sanatta yeterlik beratıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bırol, 2010, s.20.

¹⁵ Müzehheb: Tezhip edilmiş, tezhipli.

Muhsin Demironat tezhipli ve 1344/1926 tarihli celî sülüs levha (Görsel 1), vakıf koleksiyonunda TPV/ L.0074 envanter numarası ile kayıtlıdır. 35.8 x 35.8 cm (çerçeve iç ölçüsü) ebadında ve “Ketebehu Hakki” şeklinde imzalıdır. Levhada “İlim rütbesi, rütbelerin en yücesidir” mealindeki hadis-i şerif yer almakta olup mukavvaya yapıştırılmış aharlı kâğıda is mürekkebiyledir. Yazı, “istifdeki başarısıyla bilinen Tuğrakeş İsmail Hakki Altunbezer’in tenâzur şâheseri olan bir tertibidir” (U. Derman, 10.06.2008). Kelimeler öylesine yerli yerindedir ki hareke vesair işaretler kullanılmamış olsaydı bile gözü rahatsız eden aşırı bir boşluk kalmayacaktı. Bu cazip celî sülüs istifi¹⁶ daha sonraki hattatlar da aynen yazmaktan kendilerini alamamışlardır (U. Derman, 1992, s.225).

Eserin 23.8 cm çapındaki daire yazı sahasını kareye tamamlayan kısım bezemeli olup 34 x 34 cm ebadındadır. Nohudî kâğıt rengi üzerine, zemini boyalı halkârî tarzındaki bezemede, motif zeminleri lacivert renktedir. 1/8 simetrili halkârî deseni hatâyî grubu motiflerle yapılmıştır. Sıvama altın olan iç pervaz 4 mm genişliğinde ve bezemesizdir. Sanatkârın imzası, dış pervazda bir penç motifi altında 1365/1947 tezhip tarihiyle birlikte yer almaktadır.¹⁷

Kıt’a, levha ve hilye tezhibinde vermiş olduğu mükemmel eserlerle, XX. asır Türk tezhip sanatının en önemli isimlerinden Muhsin Demironat, müzehhipliğinin ilk yıllarında -XIX. asır tezhip anlayışından ilham alan- hocası İsmail Hakki Bey’in yolundan gitmiş ve bu anlayışta eserler vermiştir. Ancak daha sonra klasik kaidelere bağlı bir müzehhip olmuş, bilhassa Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki eski tezhip örneklerini de inceleyerek, kendine has ince tezhip yolunu geliştirmiştir (U. Derman, 2002a, s.74; 2011a, s.236-238). Zaman içinde ustası kalmayan ruganî (lâke) kapların hazırlanmasına merak duyarak XVIII. asrın önemli sanatkârlarından Ali Üsküdârî’yi¹⁸ kendisine örnek almış ve bu sahada da mükemmel eserler meydana getirmiştir. Demironat’ın eserlerinde dikkati çeken, desende ferahlık hissini

16 Bu celî sülüs istifi levhanın, Rikkat Kunt tarafından tezhip edilmiş diğer örneği için bk. M. Uğur Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat San’atı*, (1992, s. 225).

17 Eserin yayımlandığı yerler için bk. Ç. Derman, 2003b, s.80; Ç. Derman, 2020, s.318; U. Derman, 1997, s.58; U. Derman, 2021a, s.158.

18 Ali Üsküdârî için bk. Duran, Gülnur (2015).

sağlayan boşluklara yer vermeden yoğun çalışması ve teferruatlı tezhipleridir (Ç. Derman, 2020, s. 318). Ayrıca desen bilgisine çok önem vermiş, esas sanatın tasarım olduğunu vurgulamıştır (Ç. Derman, 2003b, s.80). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler* başlıklı makalesinde bu konulara değinen merhum Demironat’a (1966, s.49) göre “Bir desen çizebilmek, bu tersîmî geleneklere riayet etmek suretiyle mümkün oluyor. Yoksa bir sanatkârın motif bilgisi ne kadar zengin, el mahareti ne kadar düzgün, renk zevki ne kadar anlayışlı ve fırça kudreti ne kadar ince olursa olsun, netice bakımından eseri muvaffak olmuş sayılamaz.”¹⁹ Muhsin Demironat’ın Türkp petrol Vakfı koleksiyonunda üç eseri daha bulunmaktadır. Bunlar envanter numaraları ile şöyledir: Hasan Rızâ Efendi hattıyla 1294/1878 tarihli muhakkak-sülüs-nesih hilye levhası (TPV/L.0059); Hüseyin Mâcid Ayrall hattıyla 1346/1927 tarihli sülüs levha (TPV/ L.0100) ve Necmeddin Okyay hattıyla 1367/1948 tarihli celî talik levha (TPV/ L.0088), bu levhanın dış pervaz bezemesinde de hatâyî grubu motiflerle zemini boyalı halkârî uygulanmış olup tanıttığımız eserle benzerlik göstermektedir.²⁰

Fatma Rikkat Kunt tezhipli ve 1368/1950 tarihli sülüs-nesih hilye²¹ levhası (Görsel 2), vakıf koleksiyonunda TPV/ L.0106 envanter numarası ile kayıtlıdır. 58.5 x 41.5 cm (çerçeve iç ölçüsü) ebadında olup mukavvaya yapıştırılmış aharlı kâğıt üzerine is mürekkebiyle kaleme alınmıştır. “Hâmid Ayaç’ın²² çok iyi bir devrine ait ve özenerek yazdığı” (U. Derman, 08.05.2008) bu hilyesi, “Ketebehül-fakîr Hâmid gufire leh” şeklinde imzalıdır.

19 Muhsin Demironat hakkında ayrıntılı bilgi için bk. F.Ç. Derman ve M.U. Derman, 2011, s. 37-45; Taş kale, 2007, s. 6-15.

20 Eserler için bk. Oker Karagöz, 2009.

21 Hilye sözlükte süs, ziynet, kolye gibi manalara gelir; , yaratılış, suret ve güzel vasıflar demektir. Kelime, Osmanlı kültüründe Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in harici ve ahlaki vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır (Uzun, 1998, s.44). Hilye levhalarının yazılması ve bezemesi sadece Osmanlı Türklerine has olup diğer İslam ülkelerinde bu tarz bir uygulamaya rastlanmaz. Hilyelerin en yaygın şekline göre bölümleri şunlardır: 1. Baş makam, 2. Göbek, 3. Hilal, 4., 5., 6., 7. Hulefâ-yi Râşidîn isimleri, 8. Ayet, 9. Etek, 10-11. Koltuk, 12. İç pervaz. 13. Dış pervaz (U. Derman, 1998, s.47,50).

22 Asıl ismi Şeyh Mûsa Azmi olan Hâmid Ayaç, Diyâr-ı Bekr (eki adıyla Âmid olan bugünkü Diyarbakır) şehrinde doğduğu için imzalarında bazen Âmidî lakabını kullanmıştır. Döneminin maruf hattatlarıyla görüştüğü onlardan meşk tarzında değil, müzakere yoluyla zevkini geliştirmiş; hat sanatında imtihan meydanı olan İstanbul’da kabiliyetiyle kendisini kabul ettirmeyi başarmıştır (U. Derman, 2002a, s.230).

Görsel 2

Rikkat Kunt imzalı sülüs-nesih hilye.
Türkp petrol Vakfı koleksiyonu. Env.no:
TPV/ L.0106.

Klasik usulde tezhip edilmiş hilyede, 40.7 x 23.3 cm ebadındaki yazı sahası ve çevresi 3 mm genişliğinde altın cetvelle çevrilidir. Besmele satırının iki yanında yer alan 5.2 x 1.1 cm ebadındaki koltuklar ve 1.6 cm genişliğe sahip hilal kısmındaki bezeme, hatâyî grubu motiflerle zer-ender-zer tarzında yapılmıştır. Hilye metninin 9 satır hâlinde yazılı olduğu göbek kısmının etrafı ve etek kısmındaki 8.8 x 2.9 cm ebadındaki koltuklar klasik üslupta tezhiplidir. 1.5 mm genişlikte artı (+) şeklinde bezemeli ince bir arasuyu ile çevrelenmiş olup beyaz rûmî motifleriyle bedahşî laciverdi ve altın zeminli paftalara ayrılmıştır. Pafta içlerinde hatâyî grubu motifler simetrik desene meydana getirmişlerdir. 8.8 x 17 cm'lik etek kısmının son satırındaki yazı boşluklarında -serbest dalı hatâyî grubu motiflerle- yapılmış desen, altınla çalışılıp siyahla tahrirlenmiştir. Göbekte yer alan duraklar 13 adet olup pençhânedir. Etek kısmında bulunan 9 adet duraktan 7 tanesi mücevher, diğerleri rûmîli duraklardır. Yine göbekte ve ayet satırındaki yazı boşlukla-

rında siyahla çifttahrir tarzında serbest desenler yer almaktadır. Ayet kısmında ayrıca büyük geçmeli bir bezeme bulunmaktadır. Hilyenin 1.3 cm genişliğindeki iç pervazı, bordo zemin üzerine beyaz renkle ve siyah tahrirli olarak üç iplik rûmî bezemeli olup içte ve dışta 1 mm'lik beyaz kuzularla güçlendirilmiştir. 5.3 cm genişliğe sahip dış pervaz ise siyah zemin üzerine klasik halkârî bezemelidir ve deseninde hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Sanatkârın "Zehhebehu Rikkat" şeklindeki imzası, levhanın etek kısmında sol alt köşede yer almaktadır.²³

"Rikkat Kunt, yaşadığı devir gereği, gelenekli sanatlarımızın itibar ve alaka görmediği yıllarda tezhip sanatına ömrünün tam elli yılını, bu sanatı öğrenmek ve öğretmek için adanmış bir müzehhibedir. Bu uzun zaman diliminde karşılaştığı güçlükler" (Ç. Derman, 2014, s.82) rağmen Türk tezhip sanatının klasik yolda canlı kalması ve öğretilmesinde önemli rol oynamış; gerek resmî gerekse hususi hocalığı sırasında birikimini öğrencilerine esirgmeden aktarmıştır. Rikkat Kunt'un bütün eserlerinde elinin asaleti hissedilir; bilhassa halkârî bezeme üslubu, XX. asırda onun fırçasıyla yeniden hayat bulmuştur denebilir. Sanat hayatı boyunca kıt'a, levha ve hilye-i nebevî olarak sayısız eser tezhip etmiş Kunt, her eseri için yeniden desen çizmiş ve tezhibin ana kaidelerini korumaya özen göstermiştir. Sanatkâr ayrıca, süratli çalışması ve işini söz verdiği günde bitirmesiyle tanınmaktadır (U. Derman, 2002b, s.378).²⁴

Rikkat Kunt'un Türkp petrol Vakfı koleksiyonundaki diğer eserleri -envanter numaraları ile- şunlardır: Suyolcuzâde Mustafa Eyyübî hattıyla (tarıhsiz) sülüs-nesih kıt'a (TPV/ L.0013); Hâmid Aytaç hattıyla 1396/1976 tarihli celî sülüs levha (TPV/ L.0109); Hâmid Aytaç hattıyla 1396/1976 tarihli çeşitli yazılar (hutût-ı mütenevvia) levhası (TPV/ L.0110). Sanatkârın koleksiyondaki bu üç eseri de yine klasik usuldeki tezhipleri ve dış pervazlarında uygulanan halkârî bezemeleriyle dikkati çekmektedir. Hatâyî grubu motifler kullanılarak yapılan klasik halkârî tarzındaki bezemeler, koyu yeşil ve kahverengi zemin üzerindedir.

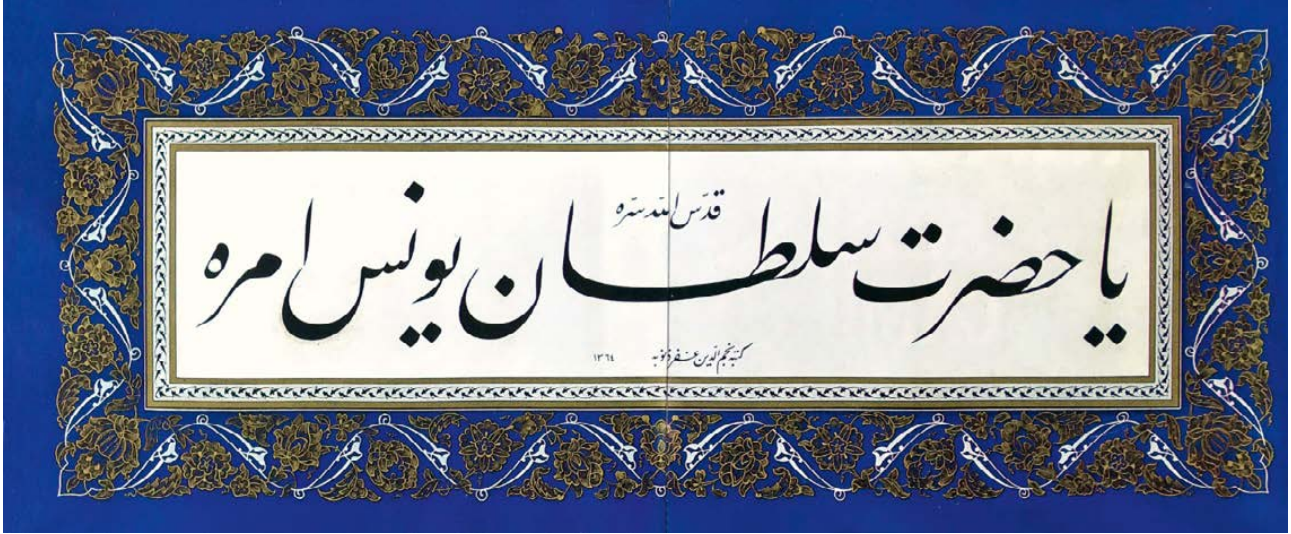
23 Eserin yayımlandığı yerler için bk. Dikbaş, 1998, s.132; Ç. Derman, 2009, s.197; Ç. Derman, 2013, s.86.

24 Rikkat Kunt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. U. Derman, 2011b, s. 407-413; Kunt, 1985, s. 10-18; Taşkale, 2006, s.68-76.

Görsel 3

F. Çiçek Derman tezhipli celî ta'lîk levha. Türkp petrol Vakfı koleksiyonu. Env. no: TPV/L.0084.

İç pervazlarında anahtarlı zencerek uygulanmıştır.²⁵ Rikkat Kunt'un makalede tanıtılan eseri, koleksiyona müzayede yoluyla dâhil olmuştur (Maçka Mezat).

Güzel Sanatlar Akademisinin eski müdürü Burhan Toprak'ın (1906-1967) arzusu üzerine yazılmıştır" (U. Derman, 2021b, s.264).

F. Çiçek Derman tezhipli ve 1364/1945 tarihli celî ta'lîk levha (Görsel 3), vakıf koleksiyonunda TPV/L.0084 envanter numarası ile kayıtlıdır. 27.5 x 66 cm (çerçeve iç ölçüsü) ebadındaki eserde Necmeddin Okyay'a ait olan yazı "Ketebehû Necmeddin gufire zünûbe" şeklinde imzalıdır. Osmanlı celî ta'lîk hattının erişebildiği son nokta olarak kabul edilen Sâmî Efendi'nin öğrencilerinden Necmeddin Okyay, onun üslubunu günümüze getiren en önemli isimdir. Hocasının tavsiyesiyle, daha ziyade hattın talik ve celî talik çeşitleriyle meşgul olmuştur²⁶ (U. Derman, 2002a, s.224-226). Levhada "Yâ Hazret-i Sultan Yunus Emre K.A.S.²⁷" yazmakta olup mukavvaya yapııştırılmış aharlı kâğıt üzerine is mürekkebiyledir. Bu levha, "Yunus Emre hakkında bir te'lîfi de bulunan

Levhanın klasik usuldeki bezemesi, iç ve dış pervaz tezhibinden meydana gelmektedir. 11.7 x 50.2 cm ebadındaki yazı sahasını, 9 mm genişliğe sahip bir iç pervaz çevrelemektedir. Bu kısım içte ve dışta 3 mm altın cedveli olup, limon küfü renk üzerine siyahla üç iplik rûmî bezemelidir. Yazı sahasının etrafı kuzu ile kuvvetlendirilmiştir. 4.7 cm genişliğindeki dış pervaz, rûmî ve hatâyî grubu motiflerle yapılmış olup iki şebekeli ve 1/4 simetrik bir desenden meydana gelmektedir. Lacivert zemin rengi üzerine işlenen desende rûmî şebekesi, limon küfü yeşili renkteki hurdelenmiş rûmîlerden oluşmaktadır. Hatâyî grubu şebekesi ise klasik halkârî²⁸ tarzındadır. "Muhsin Demironat'dan satın alınan yazı, sonradan tezhiplenmiştir" (U. Derman, 10.06.2008). "Bezemesi 1985 yılının Eylül ayında tamamlanan" (Ç. Derman, 30.07.2009) eserde sanatkârın imzası vardır.²⁹ Günümüz tezhip sanatının önde gelen usta ve hocalarından Çiçek Derman, bu sanatı XX. yüzyıl müzehhipleri arasında yer alan Prof. Dr. Süheyl Ünver, Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt'tan usata-çırak usulüyle öğrenmiştir.

²⁵ Eserler için bk. Oker Karagöz, 2009.

²⁶ "Necmeddin Okyay'ın hat sanatından başka, ebrû ve şemse cild dallarında yetiştirdikleri sayesinde her iki sanat da bugün unutulmaktan kurtulmuştur. Birçok sanat dalında hüner sahibi oluşundan dolayı hezâr fen (bin sanat sahibi) lakabıyla da anılan sanatkârın önde gelen hususiyeti, bilhassa Osmanlı devrine ait imzasız yazıların hangi hattatın elinden çıktığını, hatta yazıldığı tarihi kesin bir isabetle tayin edebilmesiydi. Gençliğinden itibaren titizlikle topladığı hat koleksiyonunun büyük bir kısmı 1961'de Topkapı Sarayı Müzesine, kalanları da ölümünden sonra Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Türkp petrol Vakfına intikal etmiştir" (U. Derman, 2002a, s.228).

²⁷ K.A.S. : Kaddesallahü Sırrehû (Allah sırrını takdis etsin). Hattatların, tarikat pîrleri için yazdıkları levhalara, çoğu zaman pîr isimleriyle kafiyeli olan dua cümleleri de eklenmiştir (U. Derman, 2021b, s.190-191).

²⁸ Halkârî, varak altının ezilip jelatin eriyiğiyle karıştırılmasıyla hazırlanan zer mürekkebin yoğunluğunun, dereceli olarak kullanılması sonucu elde edilen gölgeli tezyinata verilen isimdir (Ç. Derman, 1997, s.365).

²⁹ Eserin yayımlandığı yerler için bk. U. Derman, 2021b, s.264; Bolak, 1992, s. 18,19.

Tezhip sanatıyla, “ömrünü Türk kültürüyle sanatına ve tarihine vakfetmiş müstesna bir şahsiyet olan” Süheyl Ünver’le³⁰ (U.Derman, 1988, s.31) yollarının kesişmesi neticesi tanışır. 1963-1965 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Enstitüsünde Ünver’in yardımcısı olarak çalışan Çiçek Derman, burada tanıyıp sevdiği tezhip sanatına hayatı boyunca hizmet etmeye karar verir (Akgül, 2010, s.21). Klasik sanatlarımızı ve millî kültürümüzü daha yakından tanımaya çalışması, bunları uygulayan sanatkârlarla bir araya gelmesi de yine bu dönem zarfında olmuştur. Burada geçirdiği 22 aylık zaman diliminde hocası Süheyl Ünver, örnek yaradılışı ve çalışma intizamıyla üzerinde büyük tesirler bırakmıştır (*Bereket Dergisi*, 2013, s.40; Nuhoglu, 1991).

Çiçek Derman, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi³¹ emekli tezhip ve lâke hocalarından merhum Muhsin Demironat’la 1974 yılında tanışmış, dersleri de aynı yıl başlamıştır. Çağaloğlu’ndaki Emin Barın Cild Atölyesinin üst katında yapılan bu dersler, Demironat’ın sağlık durumu elvermediği için ancak bir yıl sürmüştür ama Derman’ın, hocasını ziyaretleri evinde devam etmiştir (Ç. Derman, 2003b, s.79; Güven, 2013, s.17; Nuhoglu, 1991).

Derman’ın tezhip hayatında çok önemli bir yer tutan, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi emekli tezhip ve çini hocası Rikkat Kunt ile dersleri ise Necmeddin Okyay’ın vefat ettiği gün kendisine yaptıkları taziye ziyareti ile başlar. 1976’dan itibaren on yıl boyunca usta-çırak usulü yapılan bu dersler, Rikkat Kunt’un vefatına kadar kesilmeden ve artan bir samimiyet içinde devam etmiş; 1982 yılında hocası tarafından icâzete (sanat diploması) layık görülmüştür³² (Ç. Derman, 2013, s.30,36; Güven, 2013, s.17; Nuhoglu, 1991).

30 Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin ilim, kültür, sanat ve tıp tarihleri üzerine toplamı 2000’e yaklaşan neşriyatının yanı sıra resim, tezhip ve minyatür alanında sayısız eserler vermiştir (U. Derman, 2009, s.107).

31 Mimar Sinan Üniversitesi.

32 Çiçek Derman, sanatın fiiliyatını icra ederken, bunun tarihî ve akademik yönüne de ağırlık vermiştir. Kubbealtı Nakışhânesindeki hocalığının yanı sıra, 1984 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünün kuruluşunda görev almıştır. 1992 yılında yardımcı doçent, 1996’da doçent, 2002 yılında da profesör unvanı almış olup konusunda bu unvanı ilk kazananlardandır (Akgül, 2010, s.21; Nuhoglu, 1991).

Çiçek Derman’a (1998, s.3179) göre; “tezhip sanatını en güzel ifade eden deyim *iğneyle kuyu kazmaktır*. Bu öyle bir iştir ki sanatına senelerini vermiş bir usta da birkaç senelik yeni müzehhip de iyi netice almak için eserine aynı dikkati ve zamanı harcamak zorundadır. Çalاکalem tabirinden ilham alınarak söylenen çalafırça tezhip, hemen kendini belli eder ve hiç hata affetmez.” Ayrıca,

Müzehhiplerin renk zevkinin yüksek olması çok önemlidir. Hangi rengi nerede, ne kadar kullanacağını iyi bilmeli, eserinde renk dağılımına çok dikkat etmelidir. Bilhassa birkaç rengin karışımıyla ortaya çıkan boyaları, daha evvelden bol miktarda buldurmalı ve bezemenin sonuna kadar yeniden boya hazırlamak zorunda kalınmamalıdır. Çünkü tezhip sanatında, bir eserin tamamında aynı tonun korunması çok önemlidir (Ç. Derman, 2010).

“Eserlerinde ilk göze çarpan özellik, sağlam bir motif ve kompozisyon anlayışıdır. Klasik tezyinat metodunu titiz bir çalışmayla, renk ve çizim ahengi içinde kullanan sanatkâr, hoca olarak da talebelerine aynı titizliği ve ahenk anlayışını vermeye çalışmaktadır” (Nuhoglu, 1991). Esas hedefi, sanatın geçmişle bağlarını koparmadan, geleceğe taşımaktır. Öğrencilerinin, geleneği koruyarak günümüz zevkine uygun eserler vermesi ana gayesidir (Akgül, 2010, s.22).

Çiçek Derman’ın, tezhip sanatı ve dolayısıyla gelenekli sanatların klasik kaideleri koruyarak devamlılığında yeri doldurulamaz hizmetleri bulunmaktadır. Ustalarından devraldığı sanat emanetinin, günümüze en mükemmel şekliyle aktarılmasındaki rolü ve önemi büyüktür. Birçok neşriyatı ve eserleri, gelecek nesiller için birer başucu niteliğinde kaynaktır.

Sanatkârın, vakıf koleksiyonunda tezhipli beş eseri daha bulunmaktadır. Envanter numaraları ve levha bilgileri şöyledir: Necmeddin Okyay hattıy- la 1380/1960 tarihli celî ta’lîk levha (TPV/ L.0095);

Hâmid Aytaç hattıyla 1358/1940 tarihli celî sülüs levha (TPV/ L.0104); M. Uğur Derman hattıyla 1391/1971 tarihli celî ta'lîk bezemeli yazı levhası (TPV/ L.0120); Hasan Çelebi hattıyla 1403/1983 tarihli celî sülüs levha (TPV/ L.0121); Osman Özçay hattıyla 1409/1989 tarihli celî sülüs levha (TPV/ L.0134). Çiçek Derman'ın bu eserleri de klasik usulde tezhip edilmiştir. Bunlar arasında, makalede tanıtılan eserle tarz bakımından benzerlik gösterenler mevcuttur. Bazı levhaların dış pervazlarında klasik halkârî tekniğinin tercih edildiği görülür. Hatâyî grubu motifler kullanılarak yapılmış klasik halkârî tarzındaki bezemeler, kahverengi zemin üzerinedir. İç pervazlarında anahtarlı zencerek ve çifttahrir uygulanmıştır. Çifttahrir uygulaması, kimi eserlerin yazı boşluklarında da yer bulmuştur.

Ayrıca koleksiyonda TPV/ L.0143, TPV/ L.0145, TPV/ M.0025 envanter numaraları ile kayıtlı eserlerin desenleri de Çiçek Derman'a aittir. Toplam üç adet olan bu eserlerden biri koleksiyonda *Muhtelif Eserler* başlığı altında, diğer ikisi *Levhalar* grubunda yer almaktadır. Bunlar, Salih Balakbabalar eliyle hazırlanmış olup eser bilgileri şu şekildedir: Hacı Kâmil Akdik hattıyla 1984 tarihli celî sülüs ahşap oyu levha (TPV/ L.0143); Sâmi Efendi hattıyla tarihsiz (1989~90) celî sülüs sedef kakma levha (TPV/ L.0145); tarihsiz ahşap oyu duvar saati (TPV/ M.0025).³³

Sonuç

Türkp petrol Vakfı levhalar koleksiyonundaki eserler X. asırdan günümüze, muhtelif devirlere tarihlenen örneklerdir. Kıt'alar-karalamalar, hat levhaları, hilyeler ve beratlar şeklinde gruplanabilen eserlerde küfî, aklâm-ı sitte, talik, dîvânî-celî dîvânî, tuğra ve rik'a yazı cinsleri görülür. Bunlar arasında levha özelliği taşıyan, farklı malzeme ve tekniklerle hazırlanmış olanlar da bulunur. Koleksiyonda klasik usulde bezenmiş örnekler ağırlıktadır ve yeni eserler eklenmeye devam edilmektedir.

Türkp petrol Vakfının -bir bakıma güvence altına alarak- tek çatı altında topladığı, çoğunluğu hat eserlerinden oluşan koleksiyonu kültürel değerlerimizin tanıtılması, sonraki nesillere aktarılabilmesi bakımından değerli olup gelenekli sanatların tarihî geli-

şimi içindeki dönemlerine ışık tutacak nitelikte eserlere sahiptir.

Koleksiyonu değerli kılan esas nokta, klasik sanatlarımızın (hat, tezhip, cild, ebrû, minyatür, katı') temelini oluşturan ve sanatın bozulmadan devamını sağlayan usta-çırak usulü eğitim geleneğinin örneklerini bize sunmasıdır. Makalede ele alınan, vakıf koleksiyonunda kayıtlı üç müzehheb levha bu köklü sanat eğitiminin birer örneği olması bakımından önem teşkil etmektedir. Türk kültür ve sanatının nesilden nesile aktarıcısı üç büyük usta; Muhsin Demironat, Rikkat Kunt ve F. Çiçek Derman'a ait bu eserler bütün yönleriyle ve tezyini özellikleriyle incelenmiştir.

Koleksiyonda bahsi geçen eserlerin genelde ortak bir noktası bulunmaktadır. Bu da kültürümüzün vazgeçilmez parçası olan sanat dallarına ait bu örneklerin, yaşadıkları döneme verdikleri eserlerle damgasını vurmuş sanatkârların elinden çıkmış olmasıdır. Türkp petrol Vakfının gayretiyle günümüze taşınan bu zengin kültür mirası, çağımızın klasik üslupta çalışan kıymetli sanatkârlarının eserlerini de barındırmaktadır. Tüm sanat dallarında olduğu gibi geçmişinden aldığı güç ve birikimle beslenen klasik sanatlarımıza sahip çıkan ve devamlılığına katkıda bulunan Türkp petrol Vakfı, bu hizmetiyle büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Akgül, M. (2000). M. Uğur Derman bibliyografyası. İ. C. Schick (der.), *M. Uğur Derman armağanı: Altmışbeşinci yaşı münasebetiyle sunulmuş tebliğler* içinde (s. 19-42) İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Akgül, M. (2010). *F. Çiçek Derman bibliyografyası*. İstanbul: MVT Yayıncılık.

Arseven, C.E. (1966). "Levha". *Sanat Ansiklopedisi*. C. 3. Ankara: MEB. 1226.

Ayvazoğlu, B. (2000). *Siretler ve sûretler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Biröl, İ.A. (2003). Türk sanatının temelinde yatan fikir dünyası. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (4), 70-81.

33 F. Çiçek Derman'ın eserleri için bk. Oker Karagöz, 2009.

Biol, İ.A. (2010). *Klasik devir Türk tezyinî sanatlarında desen tasarımı çizim tekniği ve çeşitleri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Bolak, A.A. (1992). "Yûnusca sevgi"ye hasret. *Lâle Dergisi*, (8), 15-19.

Demironat, M. (1966). Türk tezyini sanatlarında motifler. *Akademi*, (5), 48-49.

Derman, F.Ç. (1997). "Halkârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.15. İstanbul: TDV Yayınları. 365-367.

Derman, F.Ç. (1998). Cumhuriyet devrinde tezhip sanatı. *Yeni Türkiye: Cumhuriyet özel sayısı IV: Kültürel değerlendirme*, (23-24), 3177-3179.

Derman, F.Ç. (2003a). Neden gelenekli Türk el sanatları. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (1), 59-61.

Derman, F.Ç. (2003b). Gözün, elin ve sabrın yaratığı güzellikler: Müzehhib Muhsin Demironat. *Antik Dekor*, (79), 78-83.

Derman, F.Ç. (2006). Osmanlı kitap san'atlarında usta-çırak münasebetleri üzerine. Z. Tarım Ertuğ. (Ed.), *Prof. Dr. Mübâhat S. Kütükoğlu'na armağan içinde* (s. 549-552). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Derman, F.Ç. (2007). Türk kitap sanatları sempozyumu değerlendirme konuşması. Muhammet Altıntaş (Ed.), *İSMEK Türk kitap sanatları sempozyumu bildirileri: Hat-Tezhip-Ebrû-Minyatür-Cilt içinde* (s.119-122). İstanbul: İSMEK Yayını.

Derman, F.Ç. (2009). Beylerbeyi'nin hanımefendi sanatkârı: Rikkat Kunt (1903-1986). Coşkun Yılmaz (Ed.), *Uluslararası 6. Üsküdar sempozyumu (VI: 06-09 Kasım 2008) bildiriler II içinde* (s.189-200). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Derman, F.Ç. (2010). Ayşe Emine Sultan Çelik tarafından gerçekleştirilen röportaj. Prof. Dr. Fatma Çiçek

Derman'la tezhip sanatı üzerine sohbet, Üstadlarla Sohbet Bölümü Arşivinden (10.05.2010). *KTSV (Klasik Türk Sanatları Vakfı) Sitesi / Dergi*. <https://www.ktsv.com.tr/92-prof-dr-fatma-cicek-dermanla-tezhip-sanati-uzerine-sohbet>

Derman, F.Ç. (2013). "Her hüner makbul imiş, illâ edeb, illâ edeb". *Bereket Dergisi (italik)* (35). 40-43.

Derman, F.Ç. (2013). *Rikkat Kunt hoca hanım 1903-1986*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Derman, F.Ç. (2014). Hocam Rikkat Kunt Hanım 1903-1986. *İSMEK El Sanatları Dergisi*, (18), 82-87.

Derman, F.Ç. (2020). "Demironat, Muhsin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. Ek-1. İstanbul: TDV Yayınları. 317-318.

Derman, F.Ç. (2021). *Türk tezyinatını canlandıran adam Feyzullah Dayıgil 1910-1949*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Derman, F.Ç. ve Derman, M.U. (2011). *Kâdiasker Mustafa İzzet Efendi hilyesi: Zeki Cemal Özen hat koleksiyonu*. İstanbul: Meşk Yayıncılık.

Derman, M.U. (1982). Le Vakıf de Türkpétrol. *Travaux et recherches en Turquie 1982 içinde* (s.195-196). İstanbul: L'Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul.

Derman, M.U. (1988). Hâtıralardaki Süheyl Ünver. *Lâle Dergisi*, (6), 31-39.

Derman, M.U. (1990). *Türk hat sanatının şâheserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Derman, M.U. (1992). *İslâm kültür mirâsında hat san'atı*. İstanbul: IRCICA.

Derman, M.U. (1993). Türk hat sanatı. *Başlangıcından bugüne Türk sanatı içinde* (s. 373-396). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Derman, M.U. (1997). Türk hat sanatı: İncelikleri ve bedii değerleri. *Arış*, (3). 54-67. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.102>
- Derman, M.U. (1998). "Hilye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları. 47-51.
- Derman, M.U. (2000). Osmanlı Türklerinde hat sanatı. *Yeni Türkiye: 701 Osmanlı Özel Sayısı IV: Kültür ve Sanat*. 6 (34), 589-594.
- Derman, M.U. (2002a). *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi hat koleksiyonundan seçmeler*. İstanbul: Akbank.
- Derman, M.U. (2002b). "Kunt, Fatma Rikkat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: TDV Yayınları. 377-379.
- Derman, M.U. (2006). Zaman ötesinden bir kültür aktarıcısı: Uğur Derman, Osmanlı'nın son kuşağıyla Cumhuriyet nesli arasında adeta bir köprü. *Chronicle: Hayatın Seyir Defteri*, (5), 68-75.
- Derman, M.U. (2009). Sümbüllü Edirne. *Antik Dekor*, (112), 104-107.
- Derman, M.U. (2011a). Kaybettiğimiz Müzehhip Muhsin Demironat. *Ömrümün Bereketi*: 1 (s. 233-239). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Derman, M.U. (2011b). Rikkat Kunt. *Ömrümün Bereketi*: 1 (s. 407-413). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Derman, M.U. (2019). Ahmed Aydın Bolak İçin. *Ömrümün Bereketi*: 2 (s. 271-279). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Derman, M.U. (2021a). Türk Hat San'atında Celî Kavramı. *Ömrümün Bereketi*: 4 (s.116-159). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Derman, M.U. (2021b). Tarikatlar ve Hat San'atı. *Ömrümün Bereketi*: 4 (s.186-267). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Dikbaş, M. (1998). Türkp petrol Vakfı Sanat Galerisi. *Antik Dekor*, (44), 130-133.
- Duran, G. (2015). *Ali Üsküdârî: Tezhip ve ruganî üstâdi, çiçek ressamı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir 1987-1988. (1987). İstanbul: Profesyonel.
- Güven, İ. (2013). Tezhip sanatının duayen Çiçek'i. *İSMEK El Sanatları Dergisi*, (15), 14-21.
- Kunt, R. (1985). Bir hanım san'atkârımız (Kendi ifadesiyle hayat hikâyesi). *Sandoz Bülteni*, (18). 10-18.
- Nuhoğlu, H.Y. (1991). *Çiçek Derman ve öğrencileri tezhip sergisi sergi broşürü: 24 Mayıs-20 Haziran 1991*. İstanbul: IRCICA.
- Oker Karagöz, F. (2009). *Türkp petrol Vakfı Koleksiyonu'ndaki levhalar ve resimler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Serin, M. (1999). *Hat sanatı ve meşhur hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Taşkale, F. (2006). Büyük tezhip ustası Rikkat Kunt. *İSMEK El Sanatları Dergisi*, (2), 68-76.
- Taşkale, F. (2007). Büyük tezhip sanatkârı Muhsin Demironat. *İSMEK El Sanatları Dergisi*, (4), 6-15.
- Tuncay, İ. (2006). *Balıkesirli Bolak Ailesi ve Türkp petrol Vakfı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uzun, M.İ. (1998). "Hilye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.18. İstanbul: TDV Yayınları. 44-47.